

סמיכת גאולה לתפילה

סוגיה ב':

(דף ד: מ"אמר מר" עד "כגאולה אריכתא דמיא")

א. מחלוקת ר' יוחנן וריב"ל וטעם סמיכת גאולה לתפילה

למדנו בגמ' (ד:): "אמר מר קורא ק"ש ומתפלל, מסייע ליה לר' יוחנן דאמר ר' יוחנן איזהו בן העוה"ב זה הסומך גאולה לתפילה של ערבית (רש"י: וכל שכן דשחרית, דעיקר גאולת מצרים בשחרית הוה, כדכתיב ממחרת הפסח יצאו בני ישראל), ר' יהושע בן לוי אומר תפילות באמצע תיקנום (רש"י: בין שני ק"ש תיקנו כל תפילות של יום, דקא סבר תפילת ערבית קודמת לק"ש)".

הגמ' מטעימה את המחלוקת בשני אפנים: "אי בעית אימא סברא, דר' יוחנן סבר גאולה מאורתא נמי הוי אלא גאולה מעלייתא לא הויא אלא עד צפרא, וריב"ל סבר כיון דלא הויא אלא מצפרא לא הויא גאולה מעלייתא. ואי בעית אימא קרא, ושניהם מקרא אחד דרשו דכתיב בשכבך ובקומך, ר' יוחנן סבר מקיש שכיבה לקימה מה קימה ק"ש ואחר כך תפילה אף שכיבה נמי ק"ש ואחר כך תפילה, ריב"ל סבר מקיש שכיבה לקימה מה קימה ק"ש סמוך למיטתו אף שכיבה נמי ק"ש סמוך למיטתו". ענין גאולת הערב והבוקר מוסבר להלן דף ס. שהיציאה ממצרים עצמה היתה בבוקר, אך בלילה, אחרי מכת בכורות, כבר דחקו בהם המצרים לצאת.

ונראה כי שני ההסברים של המחלוקת צריכים זה לזה, שהרי "לא הויא גאולה מעלייתא" עדיין אינו מסביר מדוע לריב"ל צריך דוקא להקדים תפילה לק"ש בערב, אלא הטעם השני מסביר זאת, כדי שתהיה ק"ש סמוך למיטה כמו בבוקר; וכן הטעם השני "מה קימה ק"ש סמוך למיטתו" אינו מובן ללא הטעם הראשון, כי מגיין שכך הדין בקימה (ואת"ל מעצם זה שכתוב "בקומך" – אם כן אין צורך בהיקש, כי כמו כן כתוב "בשכבך"), אלא שבבוקר היתה גאולה מעלייתא ולדברי הכל צריך לסמוך גאל"ת, והטעם השני בא כדי להשוות את הערב לבוקר לריב"ל באופן של ק"ש סמוך למיטתו.

עולה מסוגייתנו, כי סמיכת גאל"ת פירושה: להזכיר את גאולת מצרים בזמן שבו התרחשה, ומתוך כך לגשת לתפילה. וכתב עוד רש"י (ד"ה זה הסומך): "וסמיכת גאל"ת רמזה דוד בספר תהילים, דכתיב ה' צורי וגואלי, וסמך ליה יענך ה' ביום צרה, ואמרינן בברכות ירושלמי מי שאינו סומך גאל"ת למה הוא דומה, לאוהבו של מלך שבא ודפק על פתחו של מלך, יצא המלך ומצאו שהפליג, אף הוא הפליג. אלא יהיה אדם מקרב להקב"ה אליו, ומרצהו בתשבחות וקילוסין של יציאת מצרים והוא מתקרב אליו, ובעודו קרוב אליו יש לו לתבוע צרכיו". דרשת הסמוכים בתהילים (שהם סוף פי"ט ותחילת פ"כ) – מופיעה בירושלמי (פ"א ה"א) כהטעמה למימרה "תכף לגאולה תפילה", ואחריה מופיע המשל לאוהבו של מלך (רש"י אינו מביא את ל' הירוש' במדויק, אלא בדרך עיבוד, ומ"אלא" וכו') נראה שהוא ההסבר שלו לדברי הירוש', כי לפנינו שם ליתא). המימרה "תכף לגאולה תפילה" מופיעה גם בבבלי מב., אך ללא ההטעמה של הירושלמי.

עלינו לעסוק בשני צדדים של מטבע סמיכת גאל"ת: א. מהות ה"דפיקה" על פתחו של מלך, כלומר: את מה בריוק צריך לסמוך לתפילה? ב. מהות התפילה הזקוקה לסמיכת גאולה אליה! עוד יש לברר מהו תוקף החיוב של סמיכת גאל"ת.

ב. סמיכת גאל"ת - דוקא בק"ש שיוצאים בה ידי חובה?

בסוגיית מאימתי ראינו, כי הראשונים הפוסקים שזמן ק"ש הוא רק מצאת הכוכבים, נחלקו כיצד יש לנהוג כאשר הציבור מקדים לקרוא ולהתפלל קודם צאה"כ: רב האי גאון סובר שהדרך הנכונה היא לא לקרוא את ק"ש וברכותיה עם הציבור, אלא רק להתפלל עמהם, ולקרוא ק"ש עם ברכותיה אחר צאה"כ; ואילו רבנו חננאל ורש"י סוברים שיש לקרוא ולהתפלל עם הציבור, ואחר צאה"כ לקרוא ק"ש שנית בלא הברכות (פסקה ב' שם). את טעם שיסת ר"ח ורש"י הסברנו בכך, שעדיף לקרוא את ק"ש בברכותיה לפני התפילה, כדי לסמוך גאל"ת, אע"פ שאין יוצאים אז ידי חובת ק"ש דאורייתא, כי סמיכת גאל"ת תלויה רק בברכות ק"ש (כלומר: בברכת גאל ישראל), ומותר לומר את הברכות בזמן הראוי לתפילת ערבית. הדבר מפורש בפ"י ר"ח לר"ח י, המצוטט ב'אור זרוע' (סי' ט"ז): "הקורא מכאן ואילך לא הפסיד - פי' הקורא מג' שעות ואילך כל שעה רביעית שהיא זמן תפילה, הואיל וצריך לסמוך גאולה לתפילה, אע"פ שעבר זמן ק"ש לא הפסיד ברכותיה, אלא מברך שתיים לפנייה ואחת לאחריה וסומך גאולה לתפילה". ובאשר לסברת רב האי גאון - לכאורה אפשר לחשוב שלדעתו אין סמיכת גאל"ת מתקיימת אלא בזמן שאומרים עם הברכות את הק"ש שיוצאים בה ידי חובה. ובטעם הדבר י"ל ששלימות ה"דפיקה" על פתחו של מלך היא רק כשמקבלים עול מלכות שמים בק"ש כמצווה עלינו בתורה, וממשיכים בשבח יציאת מצרים, שהיא ביטוי למלכות ה' וממשלתו בעולמו. ורש"י, שאינו סובר כן, הזכיר רק: "תשבח ותקלוסין של יציאת מצרים", כנ"ל. וע"ע תר"י (ב: ד"ה איזהו) שהטעים את שייכות יציאת מצרים דוקא לתפילה. וכך כמוכן סובר גם ר"ח.

אך באמת אין הכרח שרה"ג חולק על ר"ח ורש"י בזה, שכן הזכרנו שם שאפשר להסביר את טעמו של רה"ג גם בדרכים אחרות, שהמשותף להן הוא שלדעתו אין להפריד את הק"ש שיוצאים בה ידי חובה מברכותיה, בשביל לסמוך גאל"ת. סיבת הדבר יכולה להיות, או משום שלדעתו - בניגוד לדעת ר"ח ורש"י - ברכות ק"ש משמשות גם כברכת המצוות, או משום שלכתחילה צריך להתקיים בק"ש שיוצאים בה "שתיים לפנייה ואחת לאחריה", או משום שזמן ברכות ק"ש עצמן הוא לכתחילה בזמן ק"ש ולא קודם לכן. ע' על כך להלן בסוגיית ברכות ק"ש.

גם ראשונים אחרים כתבו כר"ח, שבסמיכת ברכת גאל ישראל לתפילה מתקיימת סמיכת

1 לענ"ד עולה בבירור מהירוש' שסמיכת גאל"ת היא צורך התפילה, ולא צורך ברכת הגאולה, ע' 'קהילות יעקב' (סי' ב') שחקר בזה ומה שרצה להוכיח מסמיכת גאל"ת של רב אשי במיושב (ל), שלשיטה אחת לא יצא בתפילה י"ח ואעפ"כ סמך, ע"ש - לענ"ד אין זו ראייה, כי רב אשי רצה לנצל את עת הדצון שיצרה הדפיקה על פתחו של מלך והתפילה בציבור, והתפלל נדבה (שגם בה שייכת כמוכן עת רצון, ע' בסוגיה הקודמת פסקה א')

גאל"ת, אף אם אין יוצאים אז ידי חובת ק"ש. הראב"ד כתב ('כתוב שם', דף א.): "שהמנהג היה להם שהיו קורים אותה בביהכ"נ קודם זמנה... והכל בברכות כדי שיסמכו גאולה לתפילה". והמאירי עוד הרחיק לכת, ופירש ('מגן אבות', הענין הי"א) שמה שאמרו בירוש' שאין קורין אותה בבית הכנסת לפני זמנה כדי לצאת בה י"ח, אלא כדי לעמוד בתפילה מתוך דברי תורה (ע' סוגיית מאימתי פסקה א'), פירושו: "מתוך הזכרת גאולה שנברכה אחרונה, כדי לסמוך גאל"ת". אך שאר ראשונים לא פירשו כן (ע' בסוגיה שם. ובאשר לראיה שמביא המאירי לפירושו מהירוש' בענין תעניות - ע' בהמשך דברי הראב"ד הנ"ל שמפרשו באופן שאין ממנו ראיה).

לעומת אלו, מוצאים אנו בריונו של הרשב"א בשיטת רש"י, שכתב: "ומה שהקשה ר"ת ז"ל (על פי רש"י) מדקיי"ל כר' יוחנן דאמר שצריך לסמוך גאולה לתפילה, אין הכי נמי מדינא הכי הוי בשמתפלל שלא בביהכ"נ, אי נמי בשהגיע זמן המקרא קודם שיתפלל תפילת הערב, הא לאו הכי מתפלל עם הציבור, משום דתפילת הרבים עדיפא מסמיכת גאולה לתפילה של ערבית שהיא אינה אלא רשות" (וע' גם תוס' ב. ר"ה מאימתי). הרי, לכאורה, שלרשב"א אין סמיכת גאל"ת מתקיימת בזמן שאין יוצאים ידי חובת ק"ש, והוא מבין כך את שיטת רש"י. [וע' סוגיית מאימתי הערה 7 שה'שאגת אריה' (סי' ג') רצה לחדש שאין כלל חיוב סמיכת גאל"ת כשמתפלל לפני שהגיע זמן ק"ש, אך מדברי הרשב"א הללו, וכן מדברי רה"ג עצמו, מוכח לא כך, כנזכר שם].

אך נראה שאין הדבר מוכרח, כי י"ל שהרשב"א משתמש בביטוי "סמיכת גאל"ת" במובן של הקרמת ק"ש לתפילת ערבית, שהרי ראינו שר' יוחנן וריב"ל נחלקו מחלוקת הפכית, בעלת שני טעמים: לדעת ר' יוחנן צריך לסמוך גאולה לתפילת ערבית, והסדר בערבית הוא כמו בשחרית, ק"ש ואח"כ תפילה; ולדעת ריב"ל צריך להתפלל ערבית ואח"כ לקרוא את שמע, כי תפילות באמצע תיקנום, כדי שק"ש תהיה סמוכה למיטתו בשתייהן, ואין צריך לסמוך גאולה לתפילת ערבית. קושיית ר"ת על רש"י היא, שלפי דבריו נמצינו עושים כריב"ל ולא כר' יוחנן, וזהו מ"ש הרשב"א: "דא"כ מנהג שלנו כריב"ל דאמר תפילות באמצע תיקנום, ואנן קיי"ל כר' יוחנן דאמר צריך לסמוך גאולה לתפילה של ערבית". והרשב"א מתרץ: אין הכי נמי, לכתחילה יש לעשות כר' יוחנן ולהקדים את ק"ש שיוצאים בה ידי חובה לתפילת ערבית ('לסמוך גאל"ת'), אך אם הציבור מקדימים להתפלל - עדיפה תפילת הציבור, גם אם נמצינו מקדימים תפילת ערבית לק"ש שיוצאים בה (ואיננו 'סומכים גאל"ת" במובן של הסדר בין הק"ש שיוצאים בה והתפילה, אע"פ שסומכים גאל"ת במובן הפשוט, של הזכרת שבח יציאת מצרים לפני התפילה).

ואכן, הרא"ש בתוספותיו ובפסקיו הביא את הקושיה הנ"ל של ר"ת בסגנון זה: "דאם כן אנו נוהגין כריב"ל שאמר בגמ' תפילות באמצע תיקנום, ותניא בגמ' כר' יוחנן דקאמר ק"ש דערבית ואח"כ תפילה וקיי"ל כוותיה". וכך היא לשון ר"ת עצמו שמצטט המאירי ב'מגן אבות' (ע' סוגיית מאימתי פסקה ד'): "וכר' יוחנן קיי"ל דאמר ק"ש ואחר כך תפילה, ולא כריב"ל דאמר תפילות באמצע תיקנום, דהא תניא כוותיה רר' יוחנן".

ומצאנו בדברי הרשב"א להלן כו., וכן בדברי תר"י והרא"ש שם, שרוב שהתפלל של שנת בע"ש, קרא ק"ש בזמנה אחר צאה"כ, ולא חשש לסמיכת גאל"ת, בגלל עדיפות המצוה על סמיכת גאל"ת ערבית (ע' בסוגיית מאימתי סוף פסקה א' לאיוז מצוה הכוונה, וע"ע להלן

פסקה ח'). ומקור דבריהם בפי' רב האי גאון, כפי שציין הרשב"א בתחילת דבריו. ולשיטת רה"ג רב היה דוחה את ק"ש וברכותיה לאחר צאה"כ, כנ"ל, ובאמת לא היה סומך גאל"ת כלל, אך לשיטת ר"ח רב היה אומר גם ק"ש וברכותיה מבעו"י, ודברי הרשב"א יוכלו להתפרש על הקדמת ק"ש לתפילה. וכן מצאנו שהרמב"ם כתב (הל' תפילה ג, ז): "ויש לו (י-מותר לו) להתפלל תפילת ערבית שללילי שבת בערב שבת קודם שתשקע השמש... ובלבר שיקרא ק"ש בעונתה אחר צאת הכוכבים". והשיג הראב"ד שם: "אין ראוי לעשות כן אלא לצורך השעה, והלא צריך לסמוך גאולה לתפילה". והנה, מדברי הרמב"ם אין הכרע האם סבר כרה"ג או כר"ח (ע' סוגיית מאימתי סוף פסקה ב'), ולפי שיטת ר"ח הלא כתב הראב"ד בפירוש שמתקיימת סמיכת גאל"ת, כנ"ל, ומהי איפוא טענתו. אלא נראה ש"צריך לסמוך גאל"ת" מתייחס גם להקדמת ק"ש שיוצאים בה לתפילה.

וב'דוקח' (הל' ק"ש, סי' שכ"א) כתב בשם ריב"ק משפירא, שאם אדם אינו יכול להתפלל שמונה עשרה, יקרא ק"ש עד 'אמת', וידחה את ברכת אמת ויציב עד לשעה שיוכל להתפלל, "כדי לסמוך גאל"ת". והובא ע"י הרמ"א להלכה (סו, י). הרי שסובר כי סמיכת גאל"ת פירושה סמיכת ברכת גאל ישראל לתפילה. ואע"פ שעצם הדין של ה'דוקח' צ"ע, ויש שפסקו כי במקרה כזה יש לומר רק את ק"ש בלי ברכותיה, ואח"כ לקרוא שנית בברכות ולסמוך גאל"ת, ע' סוגיית ברכות ק"ש פסקה ח' אות ד', מכל מקום גם עליהם מוסכם שסמיכת גאל"ת מתקיימת אף ללא הק"ש שיוצאים בה ידי תובה.

נמצינו למדים, כי לעומת דבריהם המפורשים של כמה ראשונים, ובראשם רבנו חננאל, שסמיכת גאל"ת אינה תלויה בקריאת שמע שיוצאים בה י"ח - הרי דברי הראשונים הנראים לכאורה חולקים על כך. ניתנים להתפרש באופן שגם הם מסכימים לעיקרון זה.

ג. סמיכת גאל"ת - חיוב גמור או מעלה?

בפסקה הקודמת הבאנו את דברי הרשב"א, שכתב כי תפילה בציבור עדיפה מסמיכת גאולה לתפילת ערבית, משום שתפילת ערבית רשות (משמעויותו המדויקת של הטעם הזה תידון אי"ה להלן פסקה ח'). והנה את עצם ההעדפה של תפילה בציבור על פני סמיכת גאל"ת בתפילת ערבית, יש ללמוד מתשובת רב האי גאון המובאת בסוגיית מאימתי פסקה א', ע"ש, אך אין ממנה הוכחה שלדעת הגאון העדפה זו היא דוקא בתפילת ערבית (כי מה שכתב שם דרבנן דארץ ישראל לא איכפת להו למיסמך גאל"ת בערבית - כבר נתפרש בסוגיה שם שהכוונה היא שהירוש' סבר כריב"ל, אך רה"ג עצמו בהמשך מדבר על סמיכת גאולה לתפילה סתם). אמנם, הרשב"א מעמיד את דברי רה"ג דוקא בתפילת ערבית, וכך הוא כותב בתשובה (ח"א, סי' רל"ו): "אומר אני שלא אמר הגאון אלא בתפילת הערב, הואיל ותפילת ערבית רשות", והרשב"א פוסק שהנכנס לביהכ"נ בשחרית ומצא ציבור שעומד להתפלל שמונה עשרה, אל יתפלל עמהם, אלא יסמוך גאל"ת ויתפלל ביחידות, כי סמיכת גאל"ת בשחרית עדיפה מתפילת ציבור.

והנה הרשב"א אינו מנמק בתשובתו מדוע סמיכת גאל"ת שחרית עריפה מתפילה בציבור, אלא כותב שכך נהגו. ולכאורה יש לומר, שהטעם הוא משום שסמיכת גאל"ת היא חיוב גמור, ואילו תפילה בציבור היא רק מעלה, כמו שאמרו בגמ': "אימתי עת רצון, בשעה שהציבור מתפללין" (ח.). "מניין לעשרה שמתפללים ששכינה עמהם" וכו' (ו.). ואמרו על מי שלא היה יכול לבוא לבית הכנסת: "א"ל לכנפי למר עשרה וליצלי, א"ל טריחא לי מילתא" (ז:).

אך באמת אין הדבר פשוט, כי גם לגבי סמיכת גאל"ת לכאורה לא מצינו לשון של חיוב, אלא רק לשון של מעלה: "איזהו בן העוה"ב, זה הסומך גאולה לתפילה של ערבית" (ו:), "ותיקין היו גומרין אותה עם הגץ החמה כרי שיסמוך גאולה לתפילה ונמצא מתפלל ביום", "כל הסומך גאל"ת אינו ניזוק כל היום כלול" (ט:), "זימנא חרא סמך (רב ברונא) גאל"ת ולא פסיק חוכא מפומיה כוליה יומא" (שם). ואמנם התוס' כתבו, וכ"ה ברשב"א בשם רב האי גאון (ובייחוד תנאים ואמוראים' ערך ברונא בשם ר"ח), שהרבנות היא שסמך גאל"ת כותיקין, כי סתם סמיכת גאל"ת הכל סומכין, ומהתוס' משמע שגם את "כל הסומך גאל"ת אינו ניזוק" וכו' הם מעמידים דוקא בסומך כותיקין (אך בירוש' פ"א ה"א לא משמע כן. ע"ש), אבל מכל מקום לא נאמרה כאן לשון חיוב גם לגבי עצם הסמיכה. וכך עוד ברף י: על חזקיה המלך: "והטוב בעיניך עשיתי, אמר רב יהודה אמר רב שסמך גאולה לתפילה".

ואכן, מצינו בפירוש שלדעת כמה ראשונים סמיכת גאל"ת אינה חיוב גמור, אלא מעלה. לשון הרמב"ן ב'מלחמות' (ב.): "שצורת הגמ' מוכחת שכך היה מנהג חכמים, שלא לסמוך גאל"ת, שהרי אמרו אדם גדול הוא ושמה במצוות הוא זימנא חרא סמך גאל"ת ולא פסק חוכא מפומיה, ועוד אמרו אינו ניזוק כל אותו היום, א"ר זירא אנא סמכי, ודרי דבר גדול הוא אפילו לאדם גדול, שהרי המלך חזקיה התפאר בעצמו ותלה בזכותו מפני זה... לפי שאין אדם יכול לכוון ולקרות בכדי שיגמור עם הגץ ולהתפלל מיד ביום, והיו מקרימין וקורין ק"ש, ולא היו רוצים להתפלל אלא עם השמש, לפיכך לא היו סומכין גאל"ת, והיו משבחין הסומך גאל"ת, ולא אמרו הקורא ק"ש בעונתה, או המתפלל בעונתה, משמע שהכל היו עושין כהלכה אלא שלא היו סומכין, וכן כתב רבנו הגאון ז"ל". כלומר: הרמב"ן טוען שאם זמן ק"ש של שחרית הוא לכתחילה "משיכיר", כפי שפסקה הגמ' ברף ט:; וזמן תפילה הוא לכתחילה רק אחר הגץ ("ונמצא מתפלל ביום", שם), יוצא שאין חיוב לסמוך גאל"ת, שהרי בין "משיכיר" להגץ יש זמן רב, ורק המדקדקים היו סומכים גאל"ת, כותיקין. ואם תאמר: מדוע לא יאחרו הכל גם את ק"ש אחר הגץ, ויסמכו גאל"ת? התשובה היא שלדעת הרמב"ן זמן ק"ש לכתחילה הוא רק עד הגץ, ובריעבר עד ג' שעות, ע' סוגיית סזק"ש של ערבית וכו' פסקה ר', ולפיכך היו הכל קוראים קודם הגץ, ורק המדקדקים יכלו לכוון ולקרות עם הגץ ולסמוך גאל"ת ולהתפלל ביום. [ויש להעיר שלכאורה הרמב"ן והרשב"א למדו באופנים שונים את דברי רה"ג, שכן הרשב"א כתב בשם רה"ג שאין רכותא בסתם סמיכת גאל"ת, ואילו מהרמב"ן משמע שהגאון כתב שסתם בני אדם לא היו סומכים גאל"ת כלל. ולשון רה"ג בזה אינה לפנינו, וצ"ב].

וכך סובר גם תר"י, שכתב (ר: ד"ה תניא): "שהותיקין מתוך שהיו מדקדקין במצוות והיו רוצים לסמוך גאל"ת היו גומרין אותה עם הגץ... אבל לאדם אחר שאינו חושש לסמיכות

גאל"ת מודה (צ"ל: מודים) שיוכל לקרותה לכתחילה משיראה את חנירו². וע' גם ב'השלמה' (ח:), וב'מכתם' (ב.). שפירש את דבריו, שכנראה סוברים אף הם כן. וצריך לומר לשיטתם, שגם המימרה העיקרית של רב (מב.): "שלוש תכיפות הן, תכף לסמיכה שחיטה, תכף לגאולה תפילה, תכף לנטילת ידים ברכה", נאמרה על דרך הרצוי ולא על דרך החיוב (וכך משמע קצת מההמשך: "אמר אביי אף אנו נאמר תכף לת"ח ברכה"). אמנם, בירוש' פ"א ה"א אמרו: "תני אין אומר דברים אחר אמת ויציב", ונימקו זאת במימרה "שלוש תכיפות הן" וכו'. ומשמע בפשטות שאסור להפסיק בין גאולה לתפילה. וכך היא הלשון במדרש דברים רבה (ב, י): "הלכה אדם מישראל שהיה קורא את שמע, מהו שיהא לו מותר להמתין אחר ק"ש ואחר כך יתפלל? כך שנו חכמים ג' תכיפות הן... ומי שהוא עושה כן מהו מתן שכרו... אם קרא ק"ש ונתפלל מיד יהא מובטח שתפילתו נשמעת". ויותר מזה נמצא במדרש המובא ע"י כמה מהראשונים, וז"ל 'שבלי הלקט' (סי' ט"ז): "ובאגדה מצאתי ר' אלעזר הוה קאזיל באורחא, פגע ביה אליהו זכור לטוב ועמו ד' אלפים גמלים טעונין, אל מה המה טעונין, אל אף וחימה, אל למה, אל לעשות נקמה באף וחימה ממי שמספר בין קדוש לברוך, בין ברכה לברכה, בין גאולה לתפילה" וכו'. וכן ב'מנהיג' (ריני תפילה, עמ' מ"ג) הובא בשם מדרש אגדה, וב'אור זרוע' (סי' ק"ב) הובא בשם ויקרא רבה. [אך מקומו אינו ידוע]. ולפי זה מדובר באיסור ממש. אולם, ב'ארחות חיים' (דין הקריש סי' ג') מובא מדרש זה, ואין בנוסחתו "בין גאולה לתפילה", ע"ש.

ונראה ששיטת התוס' היא שסמיכת גאל"ת היא חיוב גמור, שכן לא רק שהם מעמידים את כל שבחי הגמ' לסמוך גאל"ת בסומך כותיקין דוקא, כנ"ל, אלא שכתבו בסוגייתנו (ד: ד"ה דאמר): "דאפילו אי סובר ר' יוחנן כרב... מכל מקום מחייב לסמוך". וכ"ה הלשון בתוס' רי"ה ובתוס' הרא"ש ובפסקיו. וע"ע להלן פסקה ז' סיוע לכך שכוונת התוס' והרא"ש לחיוב ממש. ובאשר לקושיית הרמב"ן אודות הפער בין משיכיר לבין הנץ - ע' סוגיית סזק"ש של ערבית וכו' פסקה ג', שיש ראשונים הסוברים שזמן תפילה לכתחילה אינו דוקא מהנץ, ו"עם שמש" הוא רק למצוה מן המובחר. ואולי כך סוברים גם התוס' (ע' תוס' הרא"ש כו. ד"ה עד). ושיטת הרמב"ם שם שזמן ק"ש לכתחילה אינו "משיכיר", אלא מזמן הקריאה של ותיקין (והבין שכן היא דעת הרי"ף; אמנם שיטת התוס' והרא"ש אינה כן, ע"ש), והסברנו שם (פסקה ד') שמקורו של זמן זה הוא החיוב לסמוך גאל"ת ולהתפלל אחר הנץ, כלומר שגם הרמב"ם סובר כתוס' שסמיכת גאל"ת היא חיוב גמור.

והראבי"ה (סי' כ"ה) התלבט בשאלת סמיכת גאל"ת מצד אחר, שהרי סוף זמן תפילה הוא בד' שעות, ובפשטות זהו זמנה אף לכתחילה, ואילו סוף זמן ק"ש הוא בג' שעות, ואם כן איך יסמוך גאל"ת? וכתב הראבי"ה שאם תאמר שרק ותיקין חוששים לסמוך גאל"ת - "הא מילתא מרפסא איגרי", ומתוך כך הוא מחדש: "ונ"ל אבי העזרי המחבר דתרי ענינים סמיכות

2 הבה"ל (נח, א ד"ה משיראה) רוצה לדחות שכוונת תר"י לאדם שאינו חושש להסמוך גאל"ת בזמן הנכון, דהיינו אחר הנץ, אבל מכל מקום סומך גאל"ת אולם בהמשך דברי תר"י מבואר שלדעתו דין לכתחילה גמור הוא שזמן תפילה הוא רק אחר הנץ, וא"כ איך אפשר לא לחוש לזה אלא נראה שכוונת תר"י כרמב"ן

גאל"ת הוי, חדא שאין לו לדבר מדברים אחרים בינתיים, ואפילו כי ליתא להך דותיקין אסור לדבר בינתיים, והיינו דפריך בשמעתין והאמר ר' יוחנן בתחילה הוא אומר ה' שפתי... אבל אם בין גאל"ת שותק שעה או יותר אין לחוש לדין, אבל ותיקין היו נוהרים אפילו שלא לשתוק בינתיים". והירוש' הנ"ל "אין אומר דברים אחר אמת ויציב" (שהביאו הראבי"ה בסי' א') לכאורה מסייעו. אך מובן שאפשר לפרש את הירוש' שהתכיפה והאיסור לדבר בינתיים דבר אחד הן, וכן מוכח לכאורה ממדרש דברים רבה הנ"ל. וכך כתב הרמב"ם (הל' תפילה ז, יז): "וכשהוא חותם גאל ישראל – מיד יעמוד, כדי שיסמוך גאל"ת", הרי שדין סמיכת גאל"ת דורש להתחיל להתפלל מיד. וכעין זה היא לשון הטור (סי' ס"ו).

ולכאורה נראה כי הרמב"ן ות"י, הסוברים שרק המדקדקים היו סומכים גאל"ת, ואין זו מידת כל אדם, יחלקו על מ"ש הרשב"א שסמיכת גאל"ת שחרית עדיפה מתפילה בציבור (ויוכלו לומר שגם דעת רה"ג כן, ואינו מחלק בין ערבית לשחרית, כנ"ל, וע"ע להלן פסקה ח'), שהרי מעלת תפילה בציבור הודגשה מאד בגמ' (ז:): "א"ל ר' יצחק לרב נחמן מאי טעמא לא אתי מר לבי כנישתא, א"ל לא יכילנא... ולימא ליה מר לשלוחא דציבורא... א"ל מאי כולי האי א"ל דאמר ר"י משום רשב"י מאי דכתיב ואני תפילתי... אימתי עת רצון בשעה שהציבור מתפללין" וכו'. והרשב"א אולי סובר כתוס', שסמיכת גאל"ת היא חיוב גמור, ומשום כך היא עדיפה מתפילה בציבור; או שסובר שמעלת סמיכת גאל"ת עדיפה, מפני שיש בה שתים: גם בחינת "עת רצון" שאחרי הרפיקה על פתחו של מלך, וגם משום שהואיל וקבעו חכמים את הסדר של ק"ש ואת"כ תפילה – שמקורו אמנם ברצון לסמוך גאל"ת, ע' לעיל פסקה א' – הרי שמידת הסדר הקבוע של התפילה היא מעלה נוספת.

ד. "זמר סבר מסמך גאולה לתפילה עדיף"

והנה, לכאורה יש ראייה לשאלה האם סמיכת גאולה לתפילה חובה היא או לא, מסוגיית הגמ' להלן ל., שם מובאת ברייתא: "דתניא השכים לצאת לדרך מביאין לו שופר ותוקע לולב ומנענע מגילה וקורא בה וכשיגיע זמן ק"ש קורא, השכים לישב בקרון או בספינה מתפלל וכשיגיע זמן ק"ש קורא, רשב"א אומר בין כך ובין כך קורא ק"ש ומתפלל כדי שיסמוך גאולה לתפילה", ואומרת הגמ': "במאי קמיפלגי, מר סבר תפילה מעומד עריף, ומר סבר מסמך גאולה לתפילה עדיף". ולכאורה, לפחות למ"ד שסמיכת גאל"ת עדיפה מתפילה מעומד – מוכח שסמיכת גאל"ת היא דין לכתחילה גמור, שהרי העמידה בתפילה היא בוודאי דין גמור. ואין לומר ש"מסמך גאולה לתפילה" פירושו כאן בעיקר הקדמת ק"ש לתפילה, ודוקא הסדר שבין ק"ש לתפילה הוא דין גמור, מה שאין כן סמיכת גאל"ת; כי בפסקה א' הוכחנו מלשון הגמ' בדף ד: שהקדמת ק"ש לתפילה אינה עומדת בפני עצמה, אלא היא מתחילה מהרצון לסמוך גאל"ת, ואם סמיכה זו אינה חיוב גמור – אין נראה שהקדמת ק"ש לתפילה תיחשב לחיוב גמור. שמא תאמר: לא הסדר הוא הדין המחויב, אלא כוונת הגמ' לכך שגם תפילה, כק"ש, זמנה לכתחילה רק "משיכיר" ולא קודם לכן – גם זה אינו נראה, שהרי זמן תפילה נקבע לפי זמן תמיד של שחר, ובתמיד של שחר לא מצאנו זמן "משיכיר", אלא משהאיר המזרח זמנו הוא (יומא כח.). ואכן, הרא"ש (בתחילת פ"ד) והטור (סי' פ"ט) הזכירו

רק שני זמנים להתחלת תפילת שחרית: מצותה מהנץ, ויוצאים י"ח מעה"ש³. [ולשיטת הרמב"ם הג"ל לפיה זמן ק"ש לכתחילה הוא רק מזמן ותיקין ולא קודם לכן, וזמן תפילה לכתחילה הוא מהנץ, לכאורה היה אפשר לומר ש"מסמך גאל"ת" כאן פירושו: להתפלל את התפילה בזמן לכתחילה שלה, שהוא אחר זמן לכתחילה של ק"ש. אך כבר הזכרנו לעיל שרוקא לשיטה זו נראה שסמיכת גאל"ת היא חיוב גמור, ואם כן יש להבין את לשון הגמ' כמשמעה].

והנה הגאונים נחלקו כמי מן התנאים ההלכה: בה"ג פסק כר' שמעון בן אלעזר, שסמיכת גאל"ת עדיפה מתפילה מעומד, ואילו רב האי גאון ור"ח פסקו כת"ק, ע' רא"ש ורשב"א שם. והרי"ף והרמב"ם לא הביאו כלל דין זה. והטור (סי' פ"ט) כתב: "מי שהוא אנוס, כגון שצריך להשכים לדרך, יכול להתפלל משעלה עה"ש, וימתין מלקרוא ק"ש עד שיגיע זמנו, ואף על פי שאינו סומך גאל"ת הכי עדיף טפי שיתפלל בביתו מעומד... כי הא דאבוה דשמואל ולוי כי הוו בעי מקרמי ומיזל לאורחא הוו מקרמי ומצלי... כמאן כי האי תנא השכים לצאת לדרך מביאין לו שופר ותוקע לולב ומנענע ומתפלל וכשיגיע זמן ק"ש קורא, רשב"א אומר בין כך ובין כך קורא ק"ש ומתפלל, פי' בזמנה, במאי קא מיפלגי, מר סבר תפילה מעומד עדיף ומר סבר מיסמך גאל"ת עדיף, ופסק ר"ח כאבוה דשמואל ולוי, וה"ג פסק כרשב"א, ואדוני אבי ז"ל הסכים לפסק ר"ח".

יוצא שלפי מה שפסקו הרא"ש והטור, שתפילה מעומד עדיפה מסמיכת גאל"ת, אין לנו הוכחה להלכה שסמיכת גאל"ת היא חיוב גמור, כי ייתכן שזהו בדיוק הטעם לעדיפות תפילה מעומד על פני סמיכת גאל"ת, דהיינו שהאחרונה אינה חיוב גמור; אך לפי מה שפסק בה"ג שסמיכת גאל"ת עדיפה – מוכח לכאורה שסמיכת גאל"ת היא להלכה דין לכתחילה גמור, העדיף מדין עמידה. והרי"ף והרמב"ם שהשמיטו את הסוגיה נראה שרעתם כבה"ג, כי מזה שלא כתבו את החידוש של הקדמת תפילה לק"ש, ומאידך כתבו שמי שמהלך בדרך בספינה או בעגלה ואינו יכול לירד יושב במקומו ומתפלל (רי"ף כז, רמב"ם הל' תפילה ה, ב) – יוצא שרעתם היא שבהגיע הזמן יקרא ק"ש ויתפלל מיושב. והרי זה מתאים עם האמור בפסקה הקודמת, שיש להוכיח משיטת הרי"ף והרמב"ם בסוגיית סוק"ש של ערבית וכו' שסמיכת גאל"ת היא לדעתם חיוב גמור.

והרו"ה ב'מאור' (ב:) הקשה על הרי"ף, הסובר שזמן ק"ש בדיעבד ובשעת הרחק הוא מעה"ש (ע' סוגיית סוק"ש של ערבית וכו' פסקה א'), מדוע בברייתא שברף ל. לא התירו לקרוא את ק"ש מעה"ש בשעת רחק של יוצא לדרך. והרמב"ן ב'מלחמות' עונה על כך, שבברייתא מדובר במקרה בו שאין שעת הרחק לגבי ק"ש, אלא האדם יודע שיוכל לקרותה בדרך בזמנה מיושב, והבעיה היא רק לגבי תפילה מעומד, ולשם התפילה לא התירו לקרוא ק"ש קודם "משיכיר", אבל אם שעה"ד היא לגבי ק"ש, דהיינו שיש ספק האם יוכל לקרוא בדרך – באמת מותר לו לקרוא מעה"ש. וייתכן שכוונת הרו"ה לשאול מדוע לא התירו להקדים את ק"ש בשביל לסמוך גאל"ת מעומד, ולפי"ז ברור שהרו"ה סובר שסמיכת גאל"ת היא חיוב גמור, הרוחה את זמן לכתחילה של ק"ש. אך מובן שתשובת הרמב"ן על כך אינה

3 ובפסקה הקודמת ראינו שלדעת הרא"ש תפילה מהנץ היא כנראה רק למצוה מן המובחר, וזמנה לכתחילה מעה"ש

חייבת להתבסס על דעתו הנ"ל שסמיכת גאל"ת היא רק מעלה, כי גם אם היא חיוג גמור – אפשר שלא רצו להתיר לקרוא ק"ש קודם זמן-לכתחילה בגלל דין-לכתחילה של סמיכת גאל"ת (כי "משיכיר" הוא הרחקה הבאה למנוע טעות של קריאה לפני הזמן, שבה אין יוצאים י"ח מן התורה), והעדיפו לזוטר או על סמיכת גאל"ת או על העמידה בתפילה, ולא על זמן-לכתחילה של ק"ש. [על דעות ראשונים נוספים בשאלה האם סמיכת גאל"ת היא חיוג גמור – ע' להלן פסקה ז'].

ה. סמיכת גאל"ת – רק "ביום צרה"?

ראינו בפסקה א' שהירושלמי מנמק את סמיכת גאל"ת על פי סמיכות הכתובים "יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי", ו"יענך ה' ביום צרה". וכתב ה'אור זרוע' (סי' י"ד): "מצאתי בשם רבינו תם זצ"ל דבשבת אין לחוש לסמוך גאל"ת, הואיל דנפק לן מהאי קרא דיענך ה' ביום צרה, ושבת לאו יום צרה הוא". והובא ב'הגהות אשרי' (על הרא"ש סי' י'; וצ"ל שם 'בתר' במקום 'בתריה'). והב"י (סי' קי"א) הביא את ההג"א, וכתב: "ואין דבריו נראין, דההוא קרא סמך בעלמא, ובלאו ההוא קרא צריך לסמוך גאל"ת, ועוד, דתפילת שבת במקום תפילת חול דענייה בעת צרה היא". ונראה שהב"י לא ראה את האו"ז⁴, כי אילו ידע שבעל השמועה הוא ר"ת – יש להניח שלא היה דוחה את דבריו בלשון זו, אלא היה כותב שמסתימת שאר הפוסקים לא משמע כן, כדלהלן.

ונראה כי סברת ר"ת מבוססת על המשל שהירושלמי נותן בהמשך, לאוהבו של מלך שבא והרתיק על פתחו של מלך, וכפי שהסבירו רש"י בסוגייתנו: "אלא יהיה אדם מקרב להקב"ה אליו ומרצהו בתשבחות וקילוסין של יציאת מצרים, והוא מתקרב אליו, ובעודו קרוב אליו יש לו לתבוע צרכיו". כלומר: כל הרעיון של סמיכת גאל"ת מתייחס לצד הבקשה שבתפילה, וזהו "יענך ה' ביום צרה", ובשבת כל חלק הבקשה ותביעת הצרכים הלא מושמט מן התפילה. וכ"כ ה'שאגת אריה' (סי' ט"ז) בהסכר דעת האו"ז. ויש להטעים את הדבר על פי מה שכתב רש"י להלן יב. (ו"ה שנאמר), בענין נוסח ברכת גאולה בבוקר ובערב: "וברכת אמת וציב כולה על חסד שעשה עם אבותינו היא, שהוציאם ממצרים... וברכת אמת ואמונה מרבר בה אף על העתידות, שאנו מצפים שיקיים לנו הכסחתו ואמונתו לגאלנו מיד מלכים ומיד עריצים ולשום נפשנו בחיים ולהרדיכנו על במות אויבינו, כל אלה הניסים התוררים תמיד", שבזה מוסבר מדוע "השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא" (ד:), דהיינו שגאולת מצרים, והגאולה מכל צרות האויבים וכיו"ב, הן המשך אחד, ומתוך שבחו של מקום הגואלנו תמיד, אנו ניגשים להתפלל ולבקש על מצוקותינו בהווה. וכל זה שייך, אומר ר"ת, רק בתפילה של חול, שמזכירים בה את הצרות ואת הבקשות, ולא בשבת, שבגלל עילויה וקדושתה "לאו יום צרה היא", ואין מזכירין בה את אלו. נמצא ש"יענך ה' ביום צרה" אינו אסמכתא בעלמא, אלא הוא מבטא את עצם התוכן של סמיכת גאל"ת.

ודעה זו של ר"ת הובאה בסתם גם ב'ארחות חיים' (סדר תפילת ערב שבת, אות ג')

4 והוא אכן אינו מזכיר בהקדמת ה'בית יוסף' את האו"ז בין הפוסקים ששאב מהם וצ"ב

ובעקבותיו ב' כל בו' (סי' ל"ה). ובס' מהרי"ל (הל' ראש השנה) כתוב שביום טוב צריך לסמוך גאל"ת, ושמהרי"ל נשאל על כך מדוע, והלא אינו יום צרה, והשיב שברא"ש במס' תענית (פ"א סי' ב') מפורש שביו"ט אין להפסיק בין גאל"ת (כדי להכריז מוריד הגשם), והטעם דאין סומכין ידוע לבעלי קבלה, ושייך דוקא בשבת ולא ביו"ט, או שמא דוקא שבת ליכא צרה ולא ירד בו מז, מה שאין כן ביו"ט למאן דאמר" (ע' תוס' ביצה ב: ד"ה והיה). ושוב כתוב שם: "מיהו הך דאשרי אין כ"כ ראייה, דשמא אית ליה דנמי בשבת יש לסמוך לפי מה שבמדרש משל לעבד שהפליג בשער המלך וכו'". הרי שמהרי"ל התייחס לשיטת האו"ז בשם ר"ת כדבר פשוט שהכל מודים בו, עד שהביא ראייה מרברי הרא"ש שיש לחלק בין שבת ליו"ט. ואחר כך רחה הרוחה (נראה שהוא הכותב, ואינו מהרי"ל עצמו) שמא הרא"ש חולק על האו"ז גם לגבי שבת (והרוחה הבין שהמשל לעבד שייך בכל תפילה, ולא דוקא בתפילות של יום צרה ובקשה, בניגוד לאמור לעיל). ומכל מקום, הטעם שנותן המהרי"ל לחילוק בין שבת ליו"ט תלוי כנראה - הן עפ"י הסוד והן עפ"י מה שהביא בענין המן - בחילוק דרגות הקדושה שבין שבת ליו"ט (וע' ב'לבוש' קיא, א). והרשב"ץ כתב בסוגייתנו כדעת הרוחה במהרי"ל, וז"ל: "ושמעתי בשם ר"ת ז"ל דבשבת אין צריך לסמוך גאל"ת אפילו בתפילת שחרית, משום דלאו יום צרה הוא, והוא הדין לימים טובים".

והרמ"א ב'דרכי משה' (סי' קי"א אות א') הביא את דעת המהרי"ל, וכתב: "ונראה הטעם הואיל ואותו היום של יו"ט בשאר פעמים הוא יום צרה (כלומר: שהרי יום חול הוא, שחל בו יו"ט), סומכין אף ביו"ט, לאפוקי שבת לעולם אינו יום צרה". וצ"ע מדוע לא הביא את טעמי המהרי"ל. וכותב הציננים להגהות הרמ"א קיא, א (שכידוע, אינו הרמ"א עצמו) כתב שההבדל בין שבת ליו"ט הוא, שכל יו"ט הוא גם יום דין על עניני העוה"ז, כמבואר במש' ראש השנה טז., ושייכת בו בקשה וצעקה (וקצת מבוטא הדבר בנוסח תפילת יו"ט: "והשיאנו ה' אלקינו את ברכת מועדיך לחיים ולשלום" וכו'), וממילא הטעם של סמיכת גאל"ת, שייענה ה' לבקשתינו ויגאלנו ממצוקותינו, שייך גם ביו"ט. מה שאין כן בשבת, שהיא למעלה מן הצרכים הגשמיים. וזוהי אולי כוונת מהרי"ל בענין ירידת המן, שביו"ט יש שייכות לענין סיפוק הצרכים הגשמיים. וי"ל שכל הטעמים הללו הולכים אל מקום אחד. ודעת הרוחה במהרי"ל היא, שבכל יום שאין בו תפילת י"ח עם בקשותיה המפורשות על עניני מצוקה, לא שייך הטעם של "יענך ה' ביום צרה".

וה'שאגת אריה' (שם) רוצה להביא ראייה לדעה שביו"ט אין צריך לסמוך גאל"ת, מהברייתא הג"ל פסקה ד': "השכים לצאת לדרך מביאין לו שופר ותוקע לולב ומנענע מגילה וקורא בה וכשיגיע זמן ק"ש קורא, השכים לישב בקרון או בספינה מתפלל וכשיגיע זמן ק"ש קורא, רשב"א אומר בין כך ובין כך קורא ק"ש ומתפלל כדי שיסמוך גאל"ת". שואל השאג"א: מדוע הפריד התנא לשתי בבות, ולא המשיך בבבא הראשונה "מגילה וקורא בה ומתפלל" וכו' אין זאת אלא שביו"ט אין דין סמיכת גאל"ת, ולפיכך נקט התנא בבא שניה בחול. שוב רוחה השאג"א את הראייה, וכותב שהרא"ש אכן גרס הכל בבבא אחת. אך לענ"ד אין זו ראייה, כי לפי גירסתנו בברייתא ההרגשה היא שדוקא אם יושב בקרון או בספינה ואינו יכול לרדת נחלקו, וכמ"ש הגמ': "מר סבר תפילה מעומד עדיף" וכו', משא"כ בשופר וכד' שמדובר בהולך בדרך סתם, אלא שלא יהיה לו שם שופר. ולגירסת הרא"ש נקט התנא הכל ביחד, וצריך לומר שמדובר בהולך בקרון.

ולפי האמור לעיל נראה, כי בכל יום שיש בו תפילת י"ח, אע"פ שיש בו תוספת שמחה, כגון ר"ח וחנוכה ופורים וכיו"ב, ואין אומרים בו "למנצח" משום שאינו יום צרה (ע' דרכי משה' ס"ס קל"א) – ודאי ששייכת בו סמיכת גאל"ת, שהרי אומרים בו את ברכות הבקשה כמו בכל יום חול. ובשאג"א התלבט בזה לפי ראיתו הנ"ל, שהרי מדובר כברייתא גם על מגילה, אך לפי האמור – אין משם ראיה.

ובאשר לדעת הרא"ש – השאג"א מביא ראיה שהרא"ש אכן מצריך סמיכת גאל"ת גם בשבת, כמו שרחה הרוחה במהרי"ל, ממה שהובא לעיל פסקה ב' מהרא"ש והרשב"א בשם רב האי גאון, שרב שהתפלל של שבת בע"ש, ויתר על סמיכת גאל"ת בשביל המצוה. והרי התפילה בע"ש תפילת שבת היא, והמתפלל אז של שבת כוונתו להוסיף מחול על הקודש, וא"כ אין זה יום צרה, ומוכח, טוען השאג"א, שגם בו מצריך הרא"ש סמיכת גאל"ת. אך יש לרחות שכוונת הראשונים שם רק לסדר, דהיינו להקדמת התפילה לק"ש שיוצאים בה, וסדר זה צריך להישמר גם בליל שבת, כי מ"ש הגמ' "מקיש שכיבה לקימה, מה קימה ק"ש ואחר תפילה אף שכיבה נמי ק"ש ואחר כך תפילה" משמעו שסדר התפילה בליל שבת יהיה כמו הסדר בבוקר יום ששי (כי נראה מקישים את השכיבה לקימה של פניה, לפי סדר היום הטבעי, כמו שמוכיח הביטוי: "תפילות באמצע תיקנום", דהיינו בין ק"ש של שחרית לק"ש של ערבית).

והב"י הבין מעצם סתימת הרא"ש והרי"ף והרמב"ם, שלא הביאו את טעם הירוש' "מה כתיב בתריה יענך ה' ביום צרה", שאין הם סוברים שיש הברל בין ימים שונים לענין דין סמיכת גאל"ת. ויש להוכיח כן מזה שהרמב"ם לא הביא את הטעם הנ"ל אף ב'הלכות הירושלמי' שלו, הרי שלא ייחס לטעם זה נפקא מינה להלכה, אלא סבר ש"ביום צרה" לא דוקא, ודוגמא היא לקיבול תפילות, והוא הדין לתפילת שבת שמבקשים בה בקשות רוחניות, כגון "רצה נא במנוחתנו קדשנו במצוותיך" וכו', שגם בהן שייך "משל לאוהבו של מלך" וכו'.⁵

[הטעם השני שכתב הב"י, "דתפילת שבת במקום תפילת חול דענייה בעת צרה היא", שלכאורה הוא מוזר (והשאג"א התבטא עליו: "האי ועוד אין לו שחר"), רומז כנראה לגמ' כא. לגבי המתחיל בטעות ברכה של חול בשבת, שגומרה, משום ד"גברא בר חיובא הוא, ורבנן הוא דלא אטרחהו משום כבוד שבת". ור"ת וסיעתו יאמרו, שמכל מקום הואיל ובגלל כבוד השבת אין אומרים אותן לכתחילה, ממילא אין שייך כאן "יענך ה'" וכו'.]

עוד הביא השאג"א ראיה לדעת החולקים על ר"ת ומצריכים סמיכת גאל"ת גם בשבת, מהגמ' ברף ל.: "רב אשי מצלי בהרי ציבורא ביחיד מיושב, כי הוה אתי לביתיה הדר ומצלי מעומד". ההוכחה מבוססת על שתי הנחות: א. היה זה בשבתא דריגלא, כמו במעשה מרימר

5 והמהרש"ל (בחידושו לטור, הובאו דבריו בב"ח וב'דרישה' שם, וע' גם ב'חכמת שלמה' ד) ר"ל שעיקר הלימוד לסמוך גאל"ת אינו מ"יענך ה' ביום צרה", אלא מעצם הפסוק "היו לרצון אמרי פי (=תפילה) וכו' ה' צורי וגואלי" (=גאולה), ו"יענך ה'" הוא השכר, שלא יהא ניזוק כל היום כולו וכתב שגם לפי פירוש זה אומר האו"ז את דינו אך לפי"ז אפשר לומר שהחולקים על האו"ז סוברים שאין ללמוד מן השכר על הדין אולם, בדברי כמה וכמה ראשונים, ובראשם ה'שאלות' פ' יתרו סי' ס' (בדפוסים קודמים נ"ד), מבואר שפירשו שעצם הדין נלמד מ"יענך ה'" וכו' (=תפילה), וכסדר הנכון גאולה ואחריה תפילה וע' ט"ז שם ס"ק א'

ומר זוטרא לעיל שם. ב. רב אשי התפלל מיושב רק כדי לסמוך גאל"ת, ובבואו לביתו התפלל שנית (נרבה) בתוך זמן תפילה, כדי להתפלל מעומד. אך שתי ההנחות הללו אינן מוכרחות, כי אפשר לומר שהיה זה ביו"ט, או אפילו בחול, ולא בדיוק כמו אצל מרימר ומר זוטרא; וכמו כן אפשר לפרש שרב אשי חזר לביתו אחר זמן תפילה, והתפילה מיושב היתה כדי להתפלל בזמן, ובבית התפלל שנית מעומד (נרבה) אחר ר' שעות וקודם חצות, ע' סוד וב"י סי' פ"ט. ואמנם השאג"א מצא את הנחתו הראשונה בחידושי הרשב"א בשם רה"ג, ואת ההנחה השניה בפ"י רש"י, אך לא מצאנו את שתיהן ביחד, וגם אילו מצאנון יחדיו בדברי ראשונים - ר"ת יכול לחלוק על כל אחת מהן.

ו. האם הלכה כר' יוחנן בענין סמיכת גאל"ת ערבית?

ער כה הנחנו כדבר פשוט שבמחלוקת ר' יוחנן וריב"ל בענין סמיכת גאל"ת ערבית, הלכה כר' יוחנן. ואכן, כך פסקו רוב הראשונים. ה'הלכות גדולות' (ברוב הנוסחאות שלפנינו [ע"ש עמ' 2 הערה 3], וכ"כ התוס' בשמו), רבנו חננאל (מובא באו"ז סי' א') והרי"ף כתבו בפירוש שהלכה כר' יוחנן, ונימקו זאת בכך שהגמ' סייעה את דבריו מהברייתא. והרא"ש בסוכה (פ"ד סי' א') כתב שנחלקו הגאונים איך יש לפסוק במחלוקת ריב"ל ור' יוחנן בכל מקום: בתשובת גאונים מסוימת נפסק שלעולם הלכה כריב"ל נגד ר' יוחנן, ואילו רב שמואל בן חפני גאון פסק שהלכה כר' יוחנן דוקא. וכנראה שבה"ג והרי"ף סוברים כרעה הראשונה, או שמסתפקים בדבר, ולפיכך הוצרכו לראיה מהגמ'. אף רב האי גאון בתשובתו הנ"ל פסקה ג' סובר בעניננו כר' יוחנן, וכן הרמב"ם (הל' תפילה ז, יח), התוס', הרא"ש, הרמב"ן ורבנו יונה (מובאים בתר"י), הרשב"א, הריטב"א ועוד. לעומתם כתב המאירי, שיש במקומו חסידים המתפללים שמונה עשרה עם ציבור המקדים להתפלל תפילת ערבית, ואחר כך קוראים את שמע בברכותיה בבתיהם, ואע"פ שאינם סומכים גאל"ת - סוברים הם כריב"ל, "שכלל מסוד לנו מן הגאונים שהלכה כריב"ל בכל מקום".

וה'אור זרוע' (סי' א') הפליג עוד יותר, וכתב שגם רש"י, הסובר שבמקרה שהציבור מקדימים להתפלל לפני צאה"כ יש לקרוא בברכות ולהתפלל עמהם, ולצאת ידי חובת ק"ש בפרשה ראשונה שקוראים על המיטה - אף הוא נוקט להלכה כריב"ל, כי הכלל הוא שהלכה כריב"ל לגבי ר' יוחנן, "ואע"ג דתניא כוותיה דר' יוחנן, דקתני קורא ק"ש ומתפלל, הכי נמי תניא כוותיה דריב"ל דעיקר ק"ש היינו ההיא דעל המיטה, כדתניא בירוש', כמו שפירש רבנו שלמה זצ"ל", כלומר: כנגד הברייתא שבבבלי יש לנו הברייתא בירוש' שהביא רש"י בראש המסכת: "הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו"⁶. ואע"פ שהלכה כבבלי נגד הירוש',

6 מלשון רש"י משמע שהפסקה בירוש' "אם כן למה קורין אותה בביהכ"נ, א"ר יוסי אין קורין אותה בביהכ"נ בשביל לצאת י"ח אלא כדי לעמוד בתפילה מתוך דבר של תורה" - היא חלק מן הברייתא, ור' יוסי הוא התנא אך לכאורה מירוש' פ"א ה"ה משמע שר' יוסי זה הוא האמורא (ומ"אם כן" היא שאלת הגמ'), שכן שם יש דו שיח בין רב אחא לר' יוסי, ור' יוסי אומר "כלום קורין אותה אלא כדי לעמוד בתפילה מתוך דבר תורה", ע"ש ומכל מקום ישנה ברייתא אחרת כריב"ל בהמשך פ"א ה"א "תני הקורא את שמע בביהכ"נ בערב לא יצא י"ח", והגמ' מסבירה שזה משום שק"ש וברכותיה צריכות להיות סמוכות לשינה, ע"ש ובסוגיית מאימתי פסקה א' [הפנ"ד ד"ה בתוס' כיון לדברי האו"ז מבלי לראותו, ע"ש]

כוונת האו"ז כנראה לומר, שמ"ש בבבלי "מסייע ליה לר' יוחנן" - אין הכוונה להוכחה מוחלטת, כי הבבלי ידע שיש גם ברייתא הסוברת שאין יוצאים י"ח בקריאת ביהכ"ג, וממילא גם "וקורא ק"ש ומתפלל" אינו ראייה שהלכה כר' יוחנן, כי יש לדחות שקריאה זו היא רק כדי לעמוד בתפילה מתוך דברי תורה, וק"ש שיוצאים בה היא אחרי התפילה, כריב"ל. ולדעת האו"ז אליבא דרש"י, צריך לומר שהסיבה שבגללה אומרים עם הציבור גם את ברכות ק"ש - אינה משום סמיכת גאל"ת, שהרי לריב"ל שהלכה כמותו אין צורך לסמוך, אלא שזה כדי לא לפרוש מן הציבור. אך הבנת האו"ז בשיטת רש"י אינה מוכרחת, כי י"ל שרש"י סובר כרבנו חננאל (הנ"ל פסקה ב'), שאומרים את הברכות עם הציבור כדי לסמוך גאל"ת, משום שהלכה כר' יוחנן, כמו שכתב האו"ז בשמו בהמשך. ובאשר לירוש' - י"ל שהירוש' אכן סבר כריב"ל, והקריאה שקראו לשיטת הירוש' בביהכ"ג היתה בלא הברכות, כנ"ל בסוגיית מאימתי, אך אין זו שיטת הבבלי, שהבין בברייתא שהקריאה בביהכ"ג היתה בברכות, ומשום כך סייע ממנה את ר' יוחנן (ואפשר שגם הירוש' שם הוא לשיטת ר' יוחנן, כהבנת הרשב"א בסוגיה הנ"ל פסקה ב', ע"ש).

מלבד שיטת המיעוט הנ"ל שהלכה כריב"ל בענינו משום שזהו הכלל במחלוקות ריב"ל ור"י בכל מקום - ישנה בדברי הראשונים שיטה נוספת, ולפיה בגלל סיבה אחרת ההלכה למעשה אינה כר' יוחנן. סיבה זו היא מחלוקת רב ושמואל להלן כז: האם תפילת ערבית רשות או חובה, שבה ההלכה כרב שתפילת ערבית רשות. והנה לכאורה, עצם ההלכה שתפילת ערבית רשות, אין בה כדי להכריע האם צריך לסמוך גאל"ת ערבית או לא, שהרי י"ל שתפילת ערבית היא אמנם רשות, ואפשר לא להתפלל אותה, אבל כשמתפללים - צריך לסומכה לגאולה (וה'דברי רוד' בסוגייתנו מטעים זאת באומרו: "דארבא, בתפילת רשות בעינן טפי שיהיה על צד היותר טוב, כמ"ש הרא"ש והטור לענין תפילת גרבה דבעינן שיהיה זריז וזהיר לכוון היטב בתפילתו, דאל"כ למה לי רוב זבחיכם"). וכל שכן לפי שיטת הראשונים הנ"ל פסקה ג', שבכלל אין חיוב גמור לסמוך גאל"ת, ואין זו אלא מעלה, י"ל בפשטות, שבשמתפללים תפילת ערבית - אף בה שייכת המעלה של סמיכת גאל"ת. ואכן, כך כתב רב שרידא גאון בתשובה (אוצה"ג סי' קע"ו), שהלכה כרב שתפילת ערבית רשות, שהרי הלכה כרב באיסורי, ודברי ר' יוחנן "איזהו בן העוה"ב זה הסומך גאולה לתפילה של ערבית" - אינם עומדים בניגוד לכך. וב'ברכי יוסף' (רלו, ב) הביא "קצת ראייה" לזה, ממה שאמרה הגמ' בתירוץ אחד שהלשון "חייב מיתה" שבברייתא נאה ללמד שתפילת ערבית חובה, ואם דין סמיכת גאל"ת ערבית מחייב שתפילת ערבית חובה, הרי יש ללמוד זאת כבר מהרישא "קורא ק"ש ומתפלל", שממנה סייעו את ר' יוחנן שיש לסמוך גאל"ת ערבית. אלא על כרחך שאין זה מלמד עדיין שתפילת ערבית חובה. וכתב הברכ"י שאפשר לדחות ראייה זו, ר' להלן פסקה ח'.

לעומת זאת כתבו התוס' (ר: ד"ה דאמר): "זמיהו בסדר רב עמרם פירש מה שאנו אומרים קדיש בין גאל"ת ערבית לאשמעינן ולא בעינן מסמך גאולה דערבית לתפילה, משום דתפילת ערבית רשות". והקשו על כך התוס': "ולא נהירא, דאם כן ר' יוחנן ס"ל תפילת ערבית חובה, דפלוגתא היא דרב ור' יוחנן, והלכה כר' יוחנן". כלומר: אם כדברי רב עמרם שמהנחה תפילת ערבית רשות מתחייב שאין צורך לסמוך גאל"ת ערבית, הרי שר' יוחנן,

המצריך לסמוך גאל"ת ערבית, על כרחך סובר שתפילת ערבית חובה, ואם כן היה לנו לפסוק כמותו, שהרי הלכה כמותו נגר רב (וכ"ש שהלכה כר' יוחנן ושמואל נגר רב?).

ז. שיטת רב עמרם גאון בענין הפסוקים והברכה שאחרי "השכיבנו"

והנה בסדר רב עמרם גאון יש בעניננו דברים רחבים ומאלפים, ועל פיהם נראה שאפשר ליישב את קושיית התוס'. רב עמרם כותב תחילה (עמ' מ"א), ששלחו פסק הלכה ממתבתא, שמותר לש"צ לומר ברכו בערבית בין "המולך בכבודו" (ר' לקמן) לתפילת ערבית, עבור בני אדם שאיחרו לביהכ"נ ולא שמעו ברכו, מה שאין כן בשחרית, שאסור להפסיק בברכו בין גאל"ת. ולהלן (עמ' נ"ג) הוא מסביר את הרבר כך: "ורקא אמרינן דמצי ש"צ למימר ברכו בריל הנך אינשי דאתו בין הפרקים לבסוף... הכי מתחזי שפיר, וליכא למיחש להפסיק בין גאל"ת, דהא חתמינן בתר גאל ישראל שומר ישראל. ונהי דאיכא לאקשוויי, הא אמרינן כיון דתקינן רבנן השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא, מיהו כיון דתקינן רבנן בתראי למימר פסוקי דשבחיה דקב"ה ופסוקי דרחמי ולמחתם נמי המולך בכבודו בתפילת ערבית, ליכא למסמך גאל"ת".⁸ ורוקא בתפילת ערבית אפשר למעבד כן, אבל בשחרית רבתר גאל ישראל לאלתר לתפילה קיימינן, לית אפשר". ולהלן (בסדר תפילת שבת, עמ' ס"ב) מביא את תשובת רב נטרונאי גאון, המסביר שברכת "המולך בכבודו" והפסוקים שלפניה אינם מדברי חז"ל, שהרי אמרו "שתים לאחריה" ולא שלוש לאחריה, ולמ"ד תפילת ערבית חובה באמת אין לומר שום דבר בין ברכת שומר עמו ישראל לבין התפילה, אך למ"ד תפילת ערבית רשות – שהלכה כמותו, כי הלכה כרב נגר שמואל באיסורי – מפסיקים בקדיש, "למימרא דסיימינן". ועוד: "וכיון דהלכתא כוותיה דרב דאמר רשות, אתו רבנן בתראי ותקינן בתר שומר עמו ישראל למימר פסוקי דאית בהו שבחות וזמירות, וכיון דאמרינן פסוקי תקינן בתרייהו ברכה" (והוא מוסיף כי דבר זה אמור בחול, אבל בשבת שצריכים להקדים לחזור לבתיהם שלא יכבה הנר – "סילקהו והעמידוה ארתנן בערב מברך ב' לפניה וכו' לאחריה").

הרי שאת ההיתר להפסיק בין גאל"ת בערבית מבסס רב עמרם על כך שבלאו הכי מפסיקים בפסוקים ובברכת "המולך", ואותם תיקנו מפני שהלכה תפילת ערבית רשות, ורצו שגם מי שאינו מתפלל יאמר לכל הפחות פסוקים אלו (וכתבו התוס' שיש בהם י"ח הזכרות כנגד י"ח ברכות), וזוהי גם הסיבה לתיקון הקדיש, להוריע שמי שצריך ללכת יכול ללכת. ונמצא שהפסקות הללו לא נתקנו בשביל להורות שאין צורך לסמוך גאל"ת ערבית, כמו שניסחו התוס', אלא בשביל להורות את עצם ההלכה שתפילת ערבית רשות, ובעבור מי שלא יתפלל ערבית, וכתוצאה מכך נמצא שגם המתפללים ערבית אינם סומכין גאל"ת. ונראה כי רב

7 והמעיו"ט (סי' ה' אות א') והפנ"י הקשו, שהרי כאן נחלקו בדבר גם אב"י ורבא (כז), ורבא פסק כמ"ד רשות אך בגליון הגמ' לפנינו מובא שיש גירסה שלא נזכרו בה כלל אב"י ורבא, אלא רק שמואל ורב, ונראה מהתוס' שם, וכן מתוס' רי"ה והרא"ש, שזו היתה גירסתם (וברא"ש פ"ד סי' ז' כנראה "תוקן" לפי גירסתנו בגמ', וכך גרסו עוד ראשונים

8 המשפט דלעיל "דהא חתמינן בתר גאל ישראל שומר ישראל", שאינו הסיבה האמיתית, הובא רק כדי להעלות את הטיעון של "כגאולה אריכתא דמיא", שלדעת רע"ג אינו שייך לגבי ברכת "המולך"

נסרונאי ורב עמרם סוברים שסמיכת גאל"ת אינה חיוב גמור, אלא מעלה, ודיתרו על מעלה זו לטובת אותם אנשים שלא יתפללו ערבית. כי אילו היה חיוב גמור לסמוך גאל"ת כשמתפללים – לא היינו אומרים למתפללים להפסיק בפסוקים ובקדיש, וכי אומרים לו לאדם חטא כדי שיזכה חבירך? ולפי זה ר' יוחנן, הסובר שיש לסמוך גאל"ת ערבית, יכול לסבור כרב שתפילת ערבית רשות, אלא שאחר שתיקנו את הפסוקים והקדיש – לפי שיטת רב – בסלה בפועל סמיכת גאל"ת בערבית. ובוה מתורצת קושיית התוס'. והתוס', שלא הבינו כך את דברי רב עמרם, אולי תפסו את הדברים בהתאם לשיטתם הנ"ל פסקה ג' שסמיכת גאל"ת היא חיוב גמור, ולא יכלו לסבור שביטלו דין זה, כי אין אומרים לו וכו', אלא הבינו שלדעת רב עמרם למ"ד תפילת ערבית רשות אין דין סמיכת גאל"ת בערבית, ועל כך הקשו.

ומכל מקום התוס' עצמם כתבו, שהפסוקים וברכת "המולך" והקדיש אינם מהווים הפסק בין גאל"ת, כי "הואיל ותיקנו להו רבנן הוה להו כגאולה אריכתא, דתיקנו לומר זה שבתוך כך יתפלל חבירו גם הוא, ולא ילך מביהכ"נ עד שיגמור כל אחד תפילתו", וכתבו שאסור להפסיק בדברים אחרים, כי צריך לסמוך גאל"ת. והרא"ש כתב בתוספותיו שהואיל והלכה כר' יוחנן יש לתמוה על המנהג שאומרים פסוקים וברכה וקדיש, ותיירך: "משום שבימים הראשונים היו בתי כנסיות שלהם בשרה, והיו יראים להתעכב שם [בפסקי הרא"ש נוסף: עד, וכצ"ל] אחר תפילת ערבית, ותיקנו להם פסוקים אלו שיש בהם י"ח אזכרות כנגד י"ח ברכות של שמונה עשרה, ותיקנו אחריה ברכת יראו עינינו, והשתא נמי שמתפללים תפילת ערבית בביהכ"נ לא נתבטל המנהג הראשון. ויש מן הגדולים שנהגו שלא לאומרן, והאומרים אותן נותנים לדבריהם טעם שאין בו ממש, ואומרים כיון שנהגו לומר כן הוי כגאולה אריכתא" (וע' שו"ת הרא"ש כלל ד' ס' ו', שכתב שם כתוס' ש"ראו עינינו וקדיש הכל מענין גאולה הוא", וכנראה חזר בו, וצ"ב איזה מהם מאוחר⁹). ובפסקיו סיים: "מכל מקום אין להפסיק בדברים אחרים אלא כמו שנהגו". וההברל בין התוס' לרא"ש גדול, שכן מהתוס' משמע שתיקנו לומר את הפסוקים וכו' כשהתפללו תפילת י"ח בבית הכנסת, ולכן הוצרכו ל"כגאולה אריכתא", ואילו הרא"ש סובר שתיקנום במקום תפילת י"ח, ואז לא היתה בעיה של סמיכת גאל"ת, והבעיה נוצרה כשחזרו להתפלל י"ח, ואין טעם לומר דהו"ל "כגאולה אריכתא". ולכאורה יכול היה לומר שהם "כתפילה אריכתא", וכ"כ ה'לבוש' (רלו, ב), ואולי זוהי כוונת התוס' באומרם בהמשך, בדרך אי נמי: "וגם יש באותם פסוקים י"ח אזכרות" וכו', אך י"ל שהיה קשה לרא"ש מהקדיש, שהוא נאמר אחר התפילה, ואינו חלק ממנה. [וריב"ן כתב: "ושמעתי שאלו הפסוקין הן י"ח כנגד י"ח ברכות שבתפילה, וחזתם בהן ואומר קדיש ולא היו מתפללין... ועדיין קשה דבליל שבת אין אנו אומרים הפסוקין ומפסיקין לומר ושמרו בני ישראל וקדיש, ונראה לי לפי זה הטעם שאפילו בלילי שבתות ובלילי י"ט יאמר אלו הפסוקים, שלא יפסיק בין גאולה לתפילה". והמהדיר שם תמה על המשפט האחרון וחשב שהוא משובש, אך נראה שכונת ריב"ן היא שאם סומכים את הפסוקים לק"ש – מתקיימת בוה סמיכת גאל"ת, כי הפסוקים הם כתפילה, ושוב לא איכפת לנו אם יאמר אחריהם דברים אחרים קודם תפילת העמידה].

הרא"ש נוטה איפוא לומר שעכשיו כשחזרו להתפלל צריך לחדול מלומר את הפסוקים,

9 וה'ברכי יוסף' (רלו, ב) דן בדברי הרא"ש בפסקיו, אך לא ראה את דברי תוס' הרא"ש, ע"ש

ומכל מקום גם אם משאירים אותם משום "משנה לא וזה ממקומה" אין זה מתיר להפסיק בדברים אחרים, וגם הדין של סמיכת גאל"ת לא זו ממקומו. וזה שלא כגאונים רב נטרונאי ורב עמרם, הסוברים מחד גיסא כתוס', שתיקנו את הפסוקים גם כשחלק מהציבור המשיך להתפלל י"ח, ומאידך גיסא סוברים שהיה בזה משום ביטול סמיכת גאל"ת, המתיר ממילא גם הפסקות אחרות. ובטעם הרא"ש יש להבין שהוא משום שסבר כתוס' שסמיכת גאל"ת היא דין גמור, כנ"ל פסקה ג', ומשום כך לא רצה לומר שביטלוהו לתקנתם של אלה שאינם מתפללים ערבית. ותר"י כתב שרבו הרמב"ן לא היה אומר את התוספת שאחר השכיבנו, ובשם רבו רבנו יונה כתב כרא"ש. [ובמס' מגילה פ"ג סי' ה' כתב הרא"ש: "מצינו שנשתנה הסדר אחר חתימת הגמרא, שתיקנו לומר פסוקים ויראו עינינו אחר השכיבנו, ובימי חכמי הגמרא לא נהגו כן, וגם תיקנו לומר קדיש קודם תפילת ערבית להודיע שתפילת ערבית רשות, ולאפוקי מדברי ר' יוחנן דאמר בפ"ק דברכות איזהו בן העוה"ב זה הסומך גאולה של ערבית לתפילה של ערבית". והתקשו מפרשי הרא"ש בדברים האחרונים, הנראים כסותרים לדבריו בברכות, אך כבר תירץ ה'קרבן נתנאל' שם, שאין כוונת הרא"ש שזה שתפילת ערבית רשות הוא בניגוד לדברי ר' יוחנן, אלא שהתקנה שהותקנה מפני שתפילת ערבית רשות – גרמה לכך שאין מקיימים את דברי ר' יוחנן בשלימות. ואעפ"כ נשאר דינו של ר' יוחנן במקומו, ואין להפסיק בדברים אחרים].

רב נטרונאי גאון כתב כאמור שברכת "המולך" היא ברכה עצמאית, בנוסף על השתים שלאחריה, שהוסיפו רבנן בתראי. לעומת זאת מוצאים אנו שיטה אחרת בסידור רב סעדיה גאון, ובסיוור ר' שלמה בן נתן מסג' למסה, ובסדר התפילות של הרמב"ם שבסוף ספר אהבה. בהל' תפילה (ז, יח) פסק הרמב"ם שגם בערבית יש לסמוך גאל"ת ערבית, והשכיבנו כגאולה אריכתא דמיא, כנ"ל ראש פסקה ד', ובסדר התפילות כתב: "ברכה אחרונה שלאחר ק"ש של ערבית זה הוא נוסחה: השכיבנו ה' א' לשלום... ברוך שומר עמו ישראל לעד, ברוך ה' לעולם אמן ואמן ימלוך ה' לעולם... ברוך אתה ה' המולך בכבודו חי וקיים תמיד ימלוך לעולם ועד". וברור שהשמטת המילים "אתה ה'" מ"ברוך שומר עמו ישראל לעד" – מכוונת, שכן בכל שאר ברכות ק"ש כתב הרמב"ם חתימה מליאה: "ברוך אתה ה'" וכו', וכך ממש נמצא גם בסידורי רס"ג ור' שלמה הנ"ל, שבכל הברכות כתבו "ברוך אתה ה'", ורק בחתימת "השכיבנו" כתבו "ברוך שומר" וכו', והמשיכו בפסוקים, ובחתימתם כתבו "ברוך אתה ה'" וכו'. וכונתם ברורה, שרבנן בתראי לא הוסיפו ברכה על מגין ברכות ק"ש, כי שתים לאחריה תיקנו ולא שלוש, וכשהוסיפו פסוקים וחתימה – בדרך הרחבה לברכת 'השכיבנו' הוסיפום, ולא כברכה עצמאית. וכך כתב בפירוש ר' אברהם בן הרמב"ם, מובא בראש ספר 'מעשה רוקח' על הרמב"ם (א' ע"ב)¹⁰. ולפי זה, עדיין קיימים דברי הגמ' "השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא", ואין הפסקה בין גאולה לתפילה. [אלא שצריך להבין איך שינו את נוסח חתימת הברכה ממה שתיקנו חז"ל, ע' סוגיית אחת ארוכה ואחת קצרה פסקה י"ג].

10 וע' שו"ת הרשב"א ח"א סי' י"ד (=המיוחסות סי' קפ"ח), ונראה לענ"ד שהשואל התכוון לחתימת ברכת השכיבנו, כמנהג הרמב"ם, והרשב"א, שכבר לא הכיר מנהג זה, היה סבור שהוא מתכוון לפתיחת הברכה

ח. שיטות שאר הראשונים בענין הפסוקים והברכה שאחרי "השכיבנו"

ראינו בפסקה ו' שרב שרירא גאון כתב שאין תלות ישירה בין סמיכת גאל"ת ערבית לבין היות תפילת ערבית חובה, ושר' יוחנן יכול לסבור שתפילת ערבית רשות. וכך פירשנו את דברי רב עמרם גאון, וכן היא דעת התוס'. אך מצינו מי שסובר בפירוש שיש תלות ישירה כזאת. כתב הריטב"א: "ומשמע דהלכתא כר' יוחנן, דהא ברייתא דקורא ק"ש ומתפלל מסייע ליה לר' יוחנן. ויש לשאול על מה סמכו העולם דמפסקי בבורך ה' לעולם ויראו עינינו וקדיש אחריה, ועל כן היו נמנעים הרבה מן הגדולים שלא לאומרה כל עיקר, וכך היה מנהגו של הרמב"ן ז"ל (האבודרהם [עמ' קמ"א] כתב כן בשם הרי"ף גיאת, ובשם הרמב"ם, וצ"ל שם: הרמב"ן [והרמב"ם קבעם בסדר התפילה שלו, כנ"ל]). ומי שאומר אותה סומך על מה שאמרו לקמן דתפילת ערבית רשות, ור' יוחנן דבעי מיסמך סבר תפילת ערבית חובה, ואנן לא סבירא לן הכי, ולא איכפת לן (כלומר: לסמוך גאל"ת), וברייתא לא מסייעא ליה מסמיכת גאל"ת, אלא שאין תפילות באמצע". כלומר: יש תלות ישירה בין הצורך בסמיכת גאל"ת לבין היות התפילה חובה (והסברה היא: אם אפשר בכלל לוותר על התפילה, איך אפשר שצריך להתפלל אותה ורקא ברגע מסוים ולא יותר מאוחר? אך כבר ראינו בפסקה ו' איך ידחו שאר הראשונים סברה זו), ואם פוסקים שתפילת ערבית רשות – ממילא אין הלכה כר' יוחנן שצריך לסמוך גאל"ת ערבית. וסיוע הברייתא אינו מכריע, כי הברייתא אינה אומרת שצריך לסמוך גאל"ת, אלא יש ללמוד ממנה רק שהסדר הוא ק"ש ואת"כ תפילה, כר' יוחנן ולא כריב"ל¹¹. [ובזה נדחית הראיה שהביא הברכ"י שאין תלות בין דין סמיכת גאל"ת ערבית לבין היותה חובה, ע' לעיל פסקה ו', כי מ"קורא ק"ש ומתפלל" במובן של הסדר – עריין לא היינו יודעים שתפילת ערבית חובה. וכ"כ הצ"ח]. ובאשר לקושיית התוס' איך אנו פוסקים כרב שתפילת ערבית רשות, אם ר' יוחנן סובר חובה – הריטב"א אינו עונה על קושיה זו, ולהלן כזו: הוא אכן נוטה לפסוק כשמואל שתפילת ערבית חובה (אמנם, הדברים אינם מופיעים שם בכל הנוסחאות, ע' הערת המהדיר 90, וגם קשה שאינו מביא שם את הראיה מר' יוחנן. וצ"ב).

ובתוס' רי"ה מצינו: "תימה... שהרי אנו מפסיקים בפסוקים ויראו עינינו וקדיש, ושמה סבירא לן כרב דאמר לקמן בפ' תפילת השחר דרשות הוא, ואע"ג דקיי"ל בכל דוכתא דרב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן. או שמא סובר ר' יוחנן כרב ומחייב לסמוך, וא"כ גם לנו יש לסמוך, והסומך אחר יראו עינינו אין מזיחין אותו". הרי שרי"ה מסופק האם לומר כריטב"א, שרב חולק על ר' יוחנן והלכה כאן כרב (וכתב המהדיר הערה 255 שכוונתו היא שאולי במקום שמחלוקת רב ור' יוחנן אינה בסברת עצמם, אלא בשאלה כמי מהתנאים ההלכה, לא נאמר הכלל שהלכה כר' יוחנן); או לומר כתוס' שלנו שאין תלות בין דברי ר' יוחנן לשאלת תפילת ערבית רשות, ואע"פ שלהלכה קיי"ל רשות צריכים אנו לסמוך, והפסוקים אינם מהווים הפסק.

ולכאורה נראה ששיטת הריטב"א היא כשיטת רבו הרשב"א, שכן הרשב"א כתב:

11 ומקור הדין של הסדר הוא ההשוואה לשחרית, ובה מקור דין הסדר הוא הצורך לסמוך גאל"ת, כנ"ל פסקה ד'

"ואיכא למירק אנן דעבדינן כמאן, דהא מפסיקים בפסוקי דברוך ה' לעולם ויראו עינינו וחותרין בה ואומרין קדיש אחריה, ועל כן נמנעו הרבה מן הגדולים שלא לאומרם כלל, וכן כתבו בתוס'¹² בשם רבינו שמואל ז"ל, שלא היה אומרם כל עיקר. אבל מי שאומרן סומך על מה שאמרו לקמן דתפילת ערבית רשות". ולכאורה כוונתו שלר' יוחנן תפילת ערבית חובה, ולא קיי"ל כוותיה. אך נראה שאי אפשר לומר כן, לא רק משום שהרשב"א אינו מעורר כלל את השאלה מדוע לא נפסוק כר' יוחנן (ולהלן כז: הוא כותב את פסק הגאונים שהלכה כרב משום דקיי"ל כרב באיסורי, ואינו מתחבס בדבר), אלא בעיקר משום שהוא מביא בראש המסכת ובתשובותיו (ח"א סי' רל"ו) את תשובת רב האי גאון, הכותב שעדיף להתפלל עם הציבור ערבית ולא לסמוך גאל"ת "היכא ולא אפשר", והרשב"א אומר שם שהדברים אמורים דוקא בערבית, משום שתפילת ערבית רשות (ע' לעיל פסקה ג'). הרי שלדעת הרשב"א רק מקילים ברין סמיכת גאל"ת ערבית, ודוחים אותו מפני מצוות אחרות, אך עקרונית הוא קיים, כי קיי"ל כר' יוחנן, אף על פי שתפילת ערבית רשות. ולפי"ז יש להבין שמ"ש הרשב"א, שהאומר את הפסוקים סומך על כך שתפילת ערבית רשות, פירושו שהואיל ותיקנו אותם בגלל חשש התעכבות בביהכ"נ והסתכנות ממזיקים (כמו שכותב בהמשך שם, ובתשובות ח"א סי' י"ד כתב שתיקנוה בימי השמר כשגזרו שלא להתפלל י"ח, וצע"ק) – יש להקל שלא להזיז את התקנה ממקומה, היות שסמיכת גאל"ת ערבית יותר קלה, משום שתפילת ערבית רשות. [וע"ע בחי' הרא"ה, עמ' ה' ועמ' ס"ט. ויש להסתפק האם שיטתו כרשב"א, או כרב נטרונאי ורב עמרם].

ובאמת דברי הרשב"א, שסמיכת גאל"ת ערבית קלה יותר משל שחרית, מקורם בדברי רב האי גאון בפירושו לברכות, המובאים בספר ה'עיתים' (סי' כ"ז). רה"ג אומר שם שדוחים את סמיכת גאל"ת ערבית כשיש ענין של מצוה, "כד חזו דההיא מצוה עדיפא מן מסמך גאולה של ערבית לתפילה של ערבית". וברור שיש כאן הרגשה על ערבית. [אמנם, לענין דחיית סמיכת גאל"ת מפני תפילה בציבור – לעיל פסקה ג' רצינו לומר שלדעת הרמב"ן ייתכן שרה"ג סובר כן אף בשחרית, כי מעלת תפילה בציבור דוחה את עיקר מעלת סמיכת גאל"ת. ומה שהרגיש דוקא ערבית – היינו לגבי ענייני מצוה אחרים, שאינם קשורים לתפילה].

לסיכום, נמצא שיש לפנינו לא פחות מחמש שיטות ראשונים בענין סמיכת גאל"ת ערבית: שיטה אחת, לפיה אין קולא בסמיכת גאל"ת ערבית לעומת שחרית, אף על פי שתפילת ערבית רשות, ויש בשיטה זו שלוש דעות: או שהמתפלל ערבית אין לו לומר כלל את הפסוקים והברכה שאחריהם (ריצ"ג, רשב"ם, רמב"ן), או שיש לאומרם בתוך ברכת "השכיבנו" (רס"ג, רמב"ם), או שאמירתם אינה מהווה הפסק (תוס', רא"ש, רבנו יונה [ולדעת ריבב"ן סמיכת גאולה לפסוקים היא כסמיכת גאל"ת]). שיטה שנייה, לפיה סמיכת גאל"ת ערבית קלה עקרונית מסמיכת גאל"ת שחרית, משום שתפילת ערבית רשות, ולכן מעלה אחרת, או שימור מנהג אמירת הפסוקים, דוחים אותה (רשב"א עפ"י רה"ג). שיטה שלישית, לפיה תקנת הפסוקים – שהתבססה על כך שתפילת ערבית רשות – גרמה למעשה לביטול

¹² התוס' שמזכיר הרשב"א במסכתנו אינן התוס' שלנו, וגם לא קובץ אחר הידוע לנו, וכנראה שהיו לפנינו תוס' טוך או תוס' שנץ שאינן לפנינו

דין סמיכת גאל"ת ערבית, ואפשר להפסיק גם בדברים נוספים (רב נטרונאי ורב עמרם). שיטה רביעית, לפיה לא קיי"ל כר' יוחנן בענין סמיכת גאל"ת ערבית, אלא רק בענין הקרמת ק"ש לתפילת ערבית (ריטב"א), ושיטה חמישית, לפיה אין הלכה כר' יוחנן כלל, אלא כריב"ל, וק"ש שיוצאים בה ידי חובה נאמרת אחרי תפילת ערבית (או"ז ומאירי בשם י"א).

ט. פסקי השו"ע

ניגש לבירור פסקי השו"ע בנושאים שעסקנו בהם.

(א) לגבי השאלה שנרונה בפסקה ב', האם סמיכת גאל"ת שייכת רק בזמן שיוצאים י"ח ק"ש – השו"ע פוסק (רלה, א) שאם הציבור מקרימים לקרוא ולהתפלל לפני זמן ק"ש יקרא עמהם בברכותיה ויתפלל, ואחר צאה"כ יתזור ויקרא ק"ש בלא הברכות. וכתב המ"ב (ס"ק י') בשם הפוסקים, שאמירת הברכות היא כרי לסמוך גאל"ת. וראינו שכנראה אין ברבר מחלוקת בין הראשונים, ומכל מקום ודאי שרוב הראשונים סוברים שסמיכת גאל"ת מתקיימת גם בלא ק"ש שיוצאים בה י"ח¹³.

(ב) בשאלה האם סמיכת גאל"ת היא חובה או מעלה (פסקה ג') – על לשון הטור (סי' ס"ו): "ומתחיל להתפלל מיד ולא יפסיק", כתב הב"י: "ולא יפסיק – כרי שיסמוך גאל"ת, שהוא מצוה, ואע"פ שעיקר המצוה היא כשקורא ק"ש סמוך להנץ וסומך לה התפילה מיד בהנץ, כמו שנתבאר בס' נ"ח, מכל מקום גם כשקורא ק"ש אחר הנץ מצוה לסמוך גאל"ת ואסור להפסיק ביניהם". ונראה שאין הכרע מלשון זו, כי "מצוה" יכולה להתפרש כמעלה, ו"אסור" – למי שחפץ במעלה זו, ומאידך "אסור" יכול להתפרש כפשוטו, ו"מצוה" היינו חיוב דרבנן. וראינו שהתוס' והרא"ש סברו כנראה שהיא חובה, וכך מן הסתם פסק הטור. עוד ראינו שכך היא כנראה גם דעת הרי"ף והרמב"ם. ובס' נ"ח (ר"ה ומ"ש ומצוה) העתיק הב"י – לענין אחר – את דברי תר"י שמי שאינו חושש לסמיכת גאל"ת יכול לקרוא את שמע משיכיר ולהתפלל אחר הנץ. אך אין ראיה שהב"י נוקט כך להלכה. ואכן, בס' קי"א כתב השו"ע: "צריך לסמוך גאל"ת ולא יפסיק ביניהם", ונראה שכונתו לחיוב גמור. וע' בה"ל נח, א ד"ה משיראה (וע' לעיל הערה 2) ופ"ט, א ד"ה יצא, שמשמע שלא פסיקא ליה דבר זה.

(ג) בענין תפילה בציבור מול סמיכת גאל"ת – הב"י הביא בס"ס קי"א את תשובת הרשב"א הנ"ל פסקה ג', שבשחרית סמיכת גאל"ת עדיפה, ובערבית תפילה בציבור עדיפה. ובס"ס רל"ז הביא את דברי הרשב"א בחידושו, שבתפילת ערבית מקילים בזה מפני שהיא רשות.

13 ע' בה"ל מו, ט ד"ה כי, שמלשון הגר"א שם (ד"ה ויוצא בזה) משמע לכאורה שבלא ק"ש דאורייתא אין מתקיימת סמיכת גאל"ת (וכן משמע קצת מלשון המ"א שם ס"ק ט"ז, ויש לדחות) אך הבה"ל מוכיח שאי אפשר לומר כן, שהרי בס' ס"ו ס"ק ט"ו כתב המ"א בקשר לדברי ה'רוקח' הנ"ל פסקה ב', שבשעת הצורך יקרא ק"ש בלי ברכות, ואחר כך יקרא בברכות ויתפלל, ובזה תתקיים סמיכת גאל"ת, והסכים עמו הגר"א שם ור' מה שביאר הבה"ל בל' הגר"א

ואף ה'דרכי משה' הביא שם את תשובת הרשב"א. וכן פסק בש"ע קיא, ג' ורלו, ג. וראינו שם שנוח להסביר את שיטת הרשב"א לפי ההנחה שסמיכת גאל"ת היא דין גמור, אך אפשר להסבירה גם לפי ההנחה שהיא מעלה.

(ד) בענין סמיכת גאל"ת ערבית (פסקה ז-ח) - בסי' ס"ט (ד"ה וכתוב) הביא הב"י מספר ה'מנהיג' (ריני תפילה, סי' כ"ז) בשם תשובת הגאונים, שאסור לש"צ לומר "ברכו" עבוד המאחרים בין גאל"ת שחרית, אבל בערבית מותר, "דקיי"ל תפילת ערבית רשות, וכבר אנו מפסיקין בין גאל"ת בפסוקים". וזוהי דעת רב נטרונאי גאון ורב עמרם גאון, שאין למעשה דין סמיכת גאל"ת בערבית. אך הב"י הביא בסי' רל"ו את מחלוקת הגאונים הללו והתוס', ופסק בשו"ע (רלו, ב) כתוס', שכמותם סוברים הרא"ש והסוד, שדין סמיכת גאל"ת ערבית נשאר במקומו, ואף האומרים את הפסוקים אין להם להפסיק ברברים אחרים. אך לענין "ברכו" כתב בב"י שם, שאפשר שהתוס' מודים שמותר לאומרו בין גאל"ת ערבית, כי היות שהוא מענין התפילה שפיר דמי. וכן פסק בשו"ע שם, שמותר לומר "ברכו". ואע"פ שבב"י נקט לשון "אפשר", נראה שסמך על דעת הרשב"א בשם רה"ג, שסמיכת גאל"ת ערבית קלה משל שחרית. [אך יש להעיר שאין זה מוכרח אפילו בדעת הרשב"א, כי "ברכו" אפשר לומר גם אחרי התפילה, ואילו מה שהרשב"א התיר היינו לענין מצוה הסותרת את סמיכת גאל"ת. וצ"ע]. והרמ"א כתב בסי' סט, א שבשחרית אסור. ולעצם אמירת הפסוקים בערבית - המ"ב רל"ו ס"ק ה' העתיק מהסוד שיש מן הגדולים שנהגו שלא לאומרו, אך לא הזכיר את שיטת הרס"ג והרמב"ם שמאחרים אותם עם ברכת השכיבנו, וכך מנהג קהילות התימנים עד ימינו.

(ה) בענין הכרזה בין גאל"ת - ראינו (פסקה ה') שהרא"ש אוסר להכריז "מוריד הגשם" בין גאל"ת שחרית. והב"י מביא זאת בכלל דברי הרא"ש שציטט בסי' קי"ד (ד"ה ומ"ש ואיתמר). אך הרשב"א כתב בתשובה (ח"א סי' רצ"ג) שמותר להכריז בליל ראש חודש "יעלה ויבוא" בין גאל"ת, "דכל דבר שצריך לתפילה אין בו משום הפסק, וכדאמרינן בברכת הלחם (מ). טול ברוך טול ברוך אינו הפסק, וכל שכן זה שהוא צורך התפילה ממש שלא יטעו ולא יזכירו המאורע בתפילה, וכל שכן בתפילת ערבית שהוא רשות". והביאו הב"י בסי' רל"ו (ד"ה וכתב הרשב"א), בהשמטת הסיפא "וכל שכן בתפילת ערבית שהוא רשות". וה'דרכי משה' (קי"א אות ב') הביא את תשובת הרשב"א עד סופה, וכתב שלפי מ"ש הרשב"א אף בשחרית מותר להפסיק בהכרזה הדרושה לתפילה, אך העיר שבב"י סי' קי"ד העתיק את דברי הרא"ש האוסר (וטעמו של הרא"ש יכול להיות משום ששם כתוב רק "טול ברוך" אינו פוסל בריעבד, אך אין זאת אומרת שמותר להפסיק לכתחילה, וכך סוברים בפירוש כמה ראשונים, שאסור לכתחילה, ע' ב"י סי' קס"ו ד"ה כתב הכלבו ובה"ל קסו, ו ד"ה ומ"מ). ובשו"ע רלו, ב פסק: "מה שמכריז ש"צ ראש חודש בין קדיש לתפילת ערבית לא הוי הפסק כיון שהוא צורך התפילה". ובענין שחרית לא גילה דעתו. ובפשטות, הואיל והביא רק את הטעם שהוא צורך התפילה, נראה שמתיר גם בשחרית, כרשב"א ולא כרא"ש. אך המ"ב (רל"ו שעה"צ ד') כתב בשם הס"ז והפמ"ג שבשחרית יש לאסור, כי רק בערבית מקילים משום שסמיכת גאל"ת ערבית יותר קלה, כטעם השני שכתב הרשב"א.

(ו) בענין סמיכת גאל"ת בשבת ויו"ט - בפסקה ה' ראינו שהב"י פסק שאין הברל בין שבת לחול לענין סמיכת גאל"ת. וכך סתם בשו"ע קיא, א. אך ה'דרכי משה' (קיא"א אות א') כתב: 'ולענין מעשה נ"ל דוראי להפסיק בשבת בדברים בטלים או כדומה לזה אסור כרברי ב"י, אבל בדברים הצריכים יש לסמוך אדברי או"ז'. ולענין יו"ט דעת ה'דרכי משה' שדינו כחול, אך ראינו שלדעת הרשב"ץ אליבא דר"ת יו"ט דינו כשבת. ובשו"ע (שם) כתב הרמ"א: 'וי"א הא דצריך לסמוך גאל"ת היינו דוקא בחול או ביו"ט, אבל בשבת אין צריך, וטוב להחמיר אם לא במקום שצריך לכך". ודעת השאג"א להלכה שאין לסמוך על שיטת האו"ז אפילו במקום הצורך, בניגוד להכרעת הרמ"א ונו"כ (ע' לעיל שם ראיותיו, ומה שיש לדחות).

על דברי הש"ע (קיא, ג) שהנכנס לביהכ"נ בשחר ומצאם מתחילים תפילת לחש, אל יתפלל עמהם אלא יקרא ק"ש ויסמוך גאל"ת, כתב רעק"א בהגהותיו: 'לענ"ד בשבת וכה"ג (צ"ל: בכה"ג, כדלקמן) יתפלל עם הציבור ואח"כ יקרא ק"ש, כיון רבשבת אין חיוב כלל לסמוך גאל"ת, וע' סי' רל"ז ס"ג". וקדמו ה'דברי חמודות' על הרא"ש (סי' י' אות נ"ב), וכ"כ בשמו ה'אליה רבה' (קיא"א ס"ק ר'), וכתב שזה רק בשבת ולא ביו"ט, כפסק הרמ"א (ולכן יש להגיה ברעק"א כנ"ל).

ועוד כתב ה'אליה רבה', שאע"פ שבסי' טו, ס פסק השו"ע שאין לענות קדיש וקדושה בין גאולה לתפילה (אלא יש לכוון לענותם לפני גאל ישראל, ואם נזדמנו לו בין גאל"ת אל יענה, אלא יתחיל מיד שמונה עשרה) - בשבת מותר לענות קדיש וקדושה אם נזדמנו לו בין גאל"ת.

ובבה"ל (קיא, א ד"ה וטוב) פסק שהנכנס לביהכ"נ בשבת יקרא ק"ש תחילה ויסמוך גאל"ת, כמו בחול, ואילו קדיש וקדושה יכול לענות, וטעמו משום שהשאג"א פסק כב"י שאין הברל בין שבת לחול, כנ"ל, ולכן אין לוותר בה על סמיכת גאל"ת שחרית (מ"ש הבה"ל שרעק"א מסתפק בזה - אינו מובן, כי אין שם ל' ספק), אבל לענין עניית קדיש וקדושה יש לסמוך על כך שיש מתירים זאת גם בחול, ע' ב"י סי' ס"ו ד"ה כתבו. וגם 'ערוך השולחן' (רלו, יא) פסק כשאג"א.

כתב הטור (סי' רס"ז) שבלייל שבת משנים את חתימת ברכת "השכיבנו" ל"הפורש", ואין אומרים אחריה את הפסוקים ולא את "יראו עינינו", אלא נוהגים לומר את הפסוק "ושמרו". וראינו לעיל (פסקה ז') את נימוקו של רב נטרונאי גאון, מדוע אין אומרים את הפסוקים בשבת, ובסוף תשובת רב נטרונאי (שלא צוטט לעיל) כתוב שבישיבה חותמים "הפורש" ואומרים מיד קדיש, אך בשאר בתי כנסיות ובשאר מקומות ישראל חותמים "שומר עמו ישראל לעד" ואומרים "ושמרו". וברור שלשיטת רב נטרונאי אין כל בעיה באמידת "ושמרו", שהרי לדעתו בטל דין סמיכת גאל"ת ערבית (בין השאר: על ידי הקדיש, הנאמר גם בלייל שבת). אך הטור, הסובר שדין סמיכת גאל"ת לא בטל, כתב בהסבר המנהג לומר "ושמרו", שהוא מעין גאולה, כי "אם שומרים ישראל ב' שבתות מיד נגאלין".

ובשו"ע לא הזכיר את מנהג "ושמרו", ובשם הגר"א כתוב ב'מעשה רב' (סי' ס"ז) שלא היה אומרם, אך ה'לבוש' (רסז, ב) כתב שהמנהג לומר בשבת "ושמרו", וביו"ט "וידבר", ובר"ה "תקעו" וביו"ה כ"כ "כי ביום". וכ"כ האחרונים, ע' מ"ב ס"ק ט'. ובסי' תקפב, א כתב ה'לבוש' שגם לגבי הפסוקים האחרונים שייך טעם הטור שהם מעין גאולה, ע"ש. וה'דרישה' (אות ב') כתב שהם מעין התפילה, וכתפילה אריכתא (ע' לעיל פסקה ז'). ועוד, שהם כמין הכרזה

שעומדים להתפלל תפילת שבת או חג, ולפי מה שפסק השו"ע מותר להכריז, ובפרט בשל ערבית, כשיטת הרשב"א להקל בשל ערבית. וראינו שלשיטת הרמ"א אין חיוב סמיכת גאל"ת בשבת, ויש אומרים שהוא הדין ליו"ט.